

16. Процессуальные акты предварительного расследования. Примерные образцы / Под ред. С.В.Бородина. – М.: Юрлитинформ, 1991. – 308 с. 17. Свенцицкий А.Л. Краткий психологический словарь. – М.: Проспект, 2008. – 512 с. 18. Смоков С.М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень: Дис. ... канд. юрид. наук. – О., 2002. – 179 с. 19. Современный психологический словарь / Под ред. Б.Г.Мещерякова, В.П.Зинченко. – М.: Изд-во «АСТ»; СПб.: ПРАЙМ-ЕВРОЗНАК, 2007. – 490 с. 20. Срибна И.В. Понятие, классификация и функциональное назначение уголовно-процессуальных решений//Пробл. Законности: Респ.міжвідом.наук.зб. – Х.: Нац. юрид. акад. України, 2000. – Вип. 41. – С. 185-190. 21. Стремовский В.А. Актуальные проблемы организации производства предварительного следствия. – Краснодар: Кубан. гос. ун-т, 1978. – 98 с. 22. Ушаков Д.Н. Большой толковый словарь современного русского языка. – М.: Альфа-Принт: ДОМ. XXI век, 2009. – 1239 с.

О СИСТЕМЕ ПРОЦЕССУАЛЬНЫХ РЕШЕНИЙ СЛЕДОВАТЕЛЯ Марочкин А.И.

Анализируются понятие, признаки и система процессуальных решений следователя, основания их классификации. Аргументируется необходимость классификации таких решений по функциональной направленности уголовно-процессуальной деятельности следователя.

Ключевые слова: процессуальные решения следователя, критерии классификации процессуальных решений следователя, функциональная направленность уголовно-процессуальной деятельности следователя.

TO A SYSTEM OF PROCEDURAL DECISIONS OF INVESTIGATOR Marochkin O.I.

A concept, the signs and the system of procedural decisions of the investigator, the basis of their classification have been analyzed. The necessity of classification of such solutions for functional direction of criminal procedure of the investigator have been argued.

Key words: procedural decisions of the investigator, the criteria for the classification of procedural decisions of the investigator, the functional orientation of criminal procedure of the investigator.

Надійшла до редакції 03.06.2010 р.

УДК 347.962:342.517 (477)

В.І. Потапенко,

*голова господарського суду Харківської області,
здобувач при кафедрі організації судових і прокурорських органів
Національна юридична академія України
імені Ярослава Мудрого, м. Харків*

ПРЕЗИДЕНТ УКРАЇНИ І СУДОВА ВЛАДА: ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ

У Конституції України визначено, що державна влада здійснюється на засадах поді-

лу на законодавчу, виконавчу та судову (ч. 1 ст.); органи державної влади й органи місцево-

го самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією й законами України (ч. 2 ст. 19). Основний Закон країни встановив засади організації й діяльності судової влади і взаємодії між нею, законодавчою й виконавчою владою на підставі конституційно закріпленої системи стримувань і противаг. Сучасне нормативно-правове регулювання судової влади виходить із принципу самостійності судів і незалежності суддів. Закон «Про судоустрій України» встановлює, що суди здійснюють правосуддя і є незалежними від будь-якого впливу, нікому не підзвітні й підкорюються лише закону (п. 1 ст. 14) [4; 2002. – № 10. – Ст. 441]. Це положення відтворює зміст ч. 1 ст. 129 Конституції України.

Найбільш яскраво самостійність судової влади виявляється у відносинах з іншими гілками влади. Зміст цього принципу полягає в можливості останньої приймати рішення без будь-яких зовнішніх втручань, а також у наявності повноважень з обмеження протиправної, неконституційної діяльності інших гілок влади. Хоча Президент України формально не належить до жодної з гілок влади, як глава держави він активно взаємодіє із судовою владою. Конституція України на-

ділила Президента низкою повноважень, що стосуються судів і суддів. Практика їх реалізації в сучасних умовах має суперечливий і проблемний характер, чим пояснюється потреба в аналізі форм взаємодії між Президентом і судовою гілкою влади.

Досліджуючи повноваження глави держави і юрисдикцію суду за чинним законодавством, ми ставили за мету визначити оптимальну модель їх взаємодії, що забезпечує самостійність суду в інституціональному аспекті й незалежність суддів при відправленні правосуддя. Одночасно поставили завдання виокремити конкретні форми взаємовпливу суду і Президента України в системі поділу державної влади. Наукова розробка певних сторін взаємодії різних гілок влади у вітчизняній правовій науковій літературі здійснювалася в основному в контексті теорії поділу влади (М.М. Куцин [3, с. 3-6], Н.В. Сібільова [7, с. 135-145]), питання ж забезпечення самостійності суду у взаємовідносинах з Президентом залишилися поза увагою дослідників.

Президент відповідно до Конституції є главою держави й виступає від її імені. Він є гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Основного Закону країни, прав та свобод людини і громадянина (ст. 102).

Повноваження глави держави щодо судової гілки влади визначені Конституцією України. Президент уповноважений призначати на посади і звільняти з посад третину складу Конституційного Суду України; утворювати суди у визначеному законом порядку (ст. 106); здійснювати перше призначення на посаду професійного судді строком на 5 років (ст. 128); призначати 3-х членів Вищої ради юстиції (ст. 131). Аналізуючи функції Президента України щодо судової влади, А.А. Стрижак справедливо відзначив, що вони головним чином є установчими (кадровими) [9, с.177, 186].

Досвід зарубіжних країн свідчить, що призначення суддів главою держави є поширеною практикою. Такий порядок існує в більшості пострадянських країн, у США та в низці країн Європи. Приміром, у ФРН судді федеральних судів офіційно призначаються на свої посади Президентом, чому передують рішення відповідного міністра (при призначенні у Верховний федеральний суд – міністра юстиції, у Федеральний суд по трудових справах – міністра праці й т.д.). При цьому кандидатам на суддівську посаду належить отримати попереднє схвалення спеціальної комісії, до якої входять відповідний міністр ФРН, керівники відповідних відомств земель, та

11 членів комісії, вибраних Бундестагом. Вибори в комісії проводяться, як правило, з декількох кандидатур [5, с. 117, 264].

Європейські експерти, аналізуючи чинне законодавство України про судоустрій і проекти відповідних законів, зробили висновок, що призначення суддів виконавчою владою (до якої вони відносять і Президента України) є прийнятним і навіть становить собою нормальну практику. А ось функції глави держави стосовно утворення судів стали предметом гострої критики з їх боку. Зокрема, експерти вказали, що утворення судів не повинно бути повноваженням Президента, а відбуватися відповідно до прийнятого парламентом закону. При прийнятті поточних конституційних поправок власний розсуд Президента має бути обмеженим [8]. На нашу думку, утворення й ліквідацію судів має здійснювати вищий законодавчий орган держави – парламент. Саме Верховна Рада України наділена найбільш широкими установчими функціями стосовно інших гілок влади. Крім того, утворення судів спеціальним Законом України на порядок підвищить легітимність рішення про їх утворення й ліквідацію. Ці акти повинні прийматися за чітко встановленою процедурою й лише у випадках, визначених законодавством про судоустрій.

Наступна група актів Президента України вирішує питання утворення певних інституцій у рамках судової влади. Так, за Указом Президента України від 11 жовтня 2002 р., № 918/2002 утворено Академію суддів України [4; 2004. – № 26. – Ст. 1693]. Завданням цієї установи є централізована підготовка висококваліфікованих професійних суддів, а також їх подальше підвищення кваліфікації. Указом Президента України «Про додаткові заходи щодо забезпечення належних умов діяльності суддів та функціонування судів» від 15 грудня 1999 р., № 1564/99 у складі головних управлінь Міністерства внутрішніх справ України в Автономній Республіці Крим, Києві та у складі управлінь Міністерства внутрішніх справ України в областях і м. Севастополі були утворені спеціальні підрозділи міліції для забезпечення безпеки працівників суду. Міністерству внутрішніх справ України було доручено: (а) забезпечити в установленому порядку належну охорону приміщень судів, а також громадський порядок під час відправлення правосуддя; (б) вжити відповідно до законодавства спеціальних заходів щодо особистої безпеки суддів та членів їх сімей, належного їм охорони майна, в тому числі шляхом видачі суддям зброї та інших засобів ін-

дивідуального захисту, а також установа сучасних засобів охоронної сигналізації у приміщеннях, де проживають судді та їх сім'ї [4; 1999. – № 50. – Ст. 7].

Отже, можна стверджувати, що Президент України реалізує низку установчих повноважень стосовно судової влади, відіграючи важливу роль у формуванні органів та установ, що належать до її структури.

Указом Президента від 30 червня 2004 р., № 697/2004 було схвалено Положення про порядок розгляду питань та підготовки матеріалів щодо призначення на посаду професійного судді вперше, яким визначено процедуру опрацювання відповідних матеріалів Адміністрацією глави держави [4; 2002. – № 42. – Ст. 1824]. Нормами цього документа врегульовано порядок розгляду питань про підготовку матеріалів для призначення на посаду судді вперше кваліфікаційними комісіями суддів, центральним апаратом і територіальними підрозділами Державної судової адміністрації України, Вищою радою юстиції, головою Верховного Суду України (або відповідного вищого спеціалізованого суду) й Адміністрацією Президента.

Як вбачається, питання регламентації добору і призначення на посаду судді вперше має бути врегульовано на рівні

Закону України. По-перше, ця процедура передбачає участь декількох органів, що належать до різних гілок влади: кваліфікаційних комісій суддів, Державної судової адміністрації України, Вищої ради юстиції, Президента. Указами Президента України регламентується діяльність самого глави держави, спрямована на виконання його повноважень, визначених Основним Законом країни. У даному ж випадку йдеться про органи судової влади виконавчої й самого Президента. По-друге, ступніть важливості даного питання для суддівської спільноти й суспільства в цілому вимагає детального, прозорого й чіткого нормативного регулювання на найвищому рівні. По-третє, ст. 92 Конституції України окреслено коло тих питань, які визначаються виключно законами. До них, належать зокрема, і питання статусу суддів. Процедура їх призначення й обрання на посаду є невід'ємним елементом останнього, оскільки становить собою окремий правовий інститут, через який особа набуває відповідне правове положення. Процедура обрання суддів на посади безстроково впорядкована Законом «Про порядок обрання на посаду та звільнення з посади професійного судді Верховною Радою України» від 18 березня 2004 р. [2; 2004. – № 25. – Ст. 354].

З урахуванням вищевикладеного вважаємо доцільним включення процедурних питань добору й першого призначення на посаду судді в Закон «Про судоустрій та статус суддів України», проект якого внесено на розгляд Верховною Радою України. Урегулювання зазначеної процедури на рівні закону підвищить рівень її легітимності.

Інша важлива функція Президента України, що стосується судової влади, реалізується в рамках кримінального судочинства і пов'язана із розслідуванням кримінальних справ, по яких обвинуваченими виступають судді. Так, ст. 147 КПК України закріплює, що питання відсторонення від посади осіб, які призначаються Президентом, вирішується главою держави на підставі мотивованої постанови Генерального прокурора України [2; 1961. – № 2. – Ст. 15]. А відтак, ця норма може бути застосована до суддів, призначених Президентом на посаду вперше в межах 5-річного строку. Приміром, 20 квітня 2010 р. Президентом України був підписаний Указ № 562/2010 «Про відсторонення від посади судді місцевого загального суду», згідно з яким С.С. Селіверстова було відсторонено від посади судді Токмацького районного суду Запорізької області у зв'язку з притягненням його до кримі-

нальної відповідальності [6]. У процесі нашого дослідження ми знайшли загалом 5 указів Президента України (разом з вищезитованим) щодо відсторонення суддів від посади, виданих протягом 2007-2010 років [10].

Конституція України визначає, що суддя звільняється з посади органом, тим який його обрав або призначив (ч. 5 ст. 126). З огляду на те, що судді після завершення першого 5-річного строку призначення обираються Верховною Радою України, а також з урахуванням того, що у ст. 147 КПК України чіткого посилання на інших уповноважених осіб, (окрім Президента України), положення цієї статті не можна застосовувати до вказаної категорії суддів. Отже, на сьогодні не існує чіткого механізму відсторонення суддів, обраних Верховною Радою України безстроково (до досягнення 65 років).

На практиці ж судді, проти яких порушено кримінальні справи, будучи обраними Верховною Радою України безстроково, продовжують слухати судові справи, постановляти вироки й рішення, й одночасно беруть участь у слідчих діях як підозрювані чи обвинувачені. З нашого погляду, це є неприпустимим, а такі факти повністю дискредитують саму ідею правосуддя як основної форми захисту права.

Указану прогалину законодавства необхідно усунути саме в процесі судово-правової реформи, оскільки відсторонення від посади, обвинуваченої у вчиненні злочину особи є одним із запобіжних заходів за КПК України. У той же час відсторонення судді від посади під час кримінального провадження має відбуватися з дотриманням щодо нього всіх професійних та особистих його прав судді й із залученням кваліфікаційної комісії суддів й Вищої ради юстиції як органів, відповідальних за формування висококваліфікованого корпусу суддів. Роль глави держави в цій розглядуваній процедурі повинна полягати в контролі за дотриманням останньої й у забезпеченні принципу недоторканності суддів.

Судова влада також здійснює вплив на Президента України. На підставі ст. 111 Конституції України Президент може бути усунений з поста Верховною Радою України в порядку імпічменту в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину. Питання про його усунення з поста ініціюється звичайною більшістю голосів від конституційного складу Верховної Ради України. Для проведення розслідування парламент України створює спеціальну тимчасову слідчу комісію, до складу якої включаються спеціальний про-

курор і спеціальні слідчі. Її висновки і пропозиції розглядаються на засіданні Верховної Ради України, яка за наявності підстав і не менше як двома третинами голосів від її конституційного складу приймає рішення про звинувачення Президента.

Рішення про усунення Президента в порядку імпичменту приймається парламентом України не менш як двома третинами від її конституційного складу після перевірки справи Конституційним Судом України, отримання його висновку щодо додержання конституційної процедури розслідування й розгляду справи про імпичмент та отримання висновку Верховного Суду України, що діяння, в яких обвинувачується Президент, містять ознаки державної зради або іншого злочину.

Варто зазначити, що рішення про усунення Президента України в порядку імпичменту відповідно до законодавства є доволі складним. Більше того, у правовій науковій літературі неодноразово висловлювалися думки про те, що конструкція цієї процедури взагалі не дозволить будь-коли скористатися нею на практиці. По-перше, досить складно знайти підтримку двох третин від складу Верховної Ради України; по-друге, зробити це двічі ще складніше; по-третє, проблематично одер-

жати відповідні висновки Верховного й Конституційного Судів України, зважаючи на складність судового провадження по справі й сам склад такого злочину, як державна зрада.

Утім, конституційні норми щодо імпичменту глави держави в інших країнах також досить складно реалізувати на практиці. Однак сам інститут імпичменту, його наявність у законодавстві становить собою доволі вагомий механізм конституційно-правової відповідальності президента й виступає важливим інструментом в системі стримувань і протигаг гілок влади.

Ще одним напрямком впливу судової влади на главу держави є скасування судом актів Президента України, які не відповідають Основному Закону країни та принципу верховенства права. Повноваженнями щодо судового контролю за нормотворчістю Президента наділено Конституційний Суд України. Відповідно до пп. 1 ст. 13 Закону «Про Конституційний Суд України» цей суд приймає рішення і надає висновки у справах стосовно конституційності актів Президента [2; 1996. – № 49. – Ст. 272]. Згідно з Кодексом адміністративного судочинства України адміністративний суд уповноважений розглядати законність актів Президента. Нормативно-правові акти глави

держави також може скасовувати окружний адміністративний суд, територіальна юрисдикція якого поширюється на м. Київ (п. 3 ст. 19 КАС України). Акти Президента індивідуальної дії, що стосуються інтересів конкретної особи, розглядаються адміністративними судами за місцем проживання (перебування, знаходження) позивача (п. 2 ст. 19 КАС України) [2; 2005. – № 35 – 36; № 37. – Ст. 446].

Аналіз судової практики свідчить: якщо в практиці Конституційного Суду України майже немає випадків скасування неконституційних актів Президента, то адміністративні суди досить часто користуються своїми повноваженнями в цьому питанні. Прикладом може послужити рішення Донецького окружного адміністративного суду від 2 квітня 2010 р. про визнання незаконним Указу попереднього Президента про присвоєння С. Бандері звання Героя України. Визнаючи незаконним Указ, суд послався на ст. 6 Закону «Про державні нагороди України» від 16 березня 2000р. [4; 2000. – № 15. – Ст. 587], зацентрувавши увагу на тому, що «з аналізу значеної норми вбачається, що вона містить імперативний припис щодо правового статусу особи, яка нагороджується: вона обов'язково повинна бути громадянином України». Оскільки

С.Бандера не є громадянином України, суд скасував Указ Президента про присвоєння йому звання Героя України, яке є різновидом державної нагороди [1]. Не звертаючись до дискусії стосовно законності й обґрунтованості рішення Президента, а також політичного резонансу, яке воно мало в суспільстві, зауважимо, що сам факт скасування судом акта вищої посадової особи держави – Президента України – є безумовним свідченням демократичності українського суспільства й самостійності судової влади.

Президент України відповідно до чинного законодавства може бути суб'єктом звернення до суду. По-перше, як гарант прав і свобод людини, територіальної цілісності й національної безпеки, він може звернутися до судових органів за захистом порушених і оспорюваних прав і свобод людини, тобто за захистом інтересів третіх осіб. У практиці вітчизняного державотворення такий спосіб захисту прав осіб не є поширеним. Проте Президент є активним суб'єктом звернення з конституційним поданням до Конституційного Суду України відповідно до ч. 1 ст. 39 Закону «Про Конституційний Суд України». Звернення до цього суду стосуються в основному питань визнання правового акта (або

його окремих положень) неконституційним, про визначення конституційності міжнародного договору або про необхідність офіційного тлумачення статей Конституції й законів України. Глава держави досить часто використовує своє право на звернення до Конституційного Суду України, і підкреслимо, що Суд не завжди задовольняє його клопотання.

Президент, як і будь-який пересічний громадянин України, може звернутися до суду з метою захисту своїх особистих громадянських прав.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що взаємовідносини Президента України й суду здійснюються у декількох формах, що забезпечує взаємовплив цих гілок влади. Глава держави впливає на суд переважно в рамках реалізації установчої функції, в той час як суд контролює його діяльність через скасування неправових актів Президента. Глава держави також бере участь у притягненні суддів до юридичної відповідальності, а Верховний Суд і Конституційний Суд України є суб'єктами процедури імпичменту Президента.

Список літератури: 1. Березюк О. Донецьке «прецедентне» право [Електрон. Ресурс]. Режим доступу: <http://www.judges.org.ua/dig1258.htm> 28. 04.2010. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Заголовок з екрана. 2. Відомості Верховної Ради України. 3. Куцин М.М. Судова влада в системі розподілення влади // Адвокат. – 2005. – № 12. – С. 3-6. 4. Офіційний вісник України. 5. Правовые системы стран мира: Энцикл. Справочник / Отв. Ред. А.Я. Сухарев. – 2-е изд., изм. и доп. – М.: Норма, 2001. – 840 с. 6. Про відсторонення від посади судді місцевого загального суду: Указ Президента України від 20.04.2010 р., № 562/2010 [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/documents/11171.html>. – Заголовок з екрана. 7. Сібільова Н.В. Судова влада в системі поділу влади // Питання боротьби зі злочинністю. – Вип. 6. – Х.: Право, 2002. – С.135 -145. 8. Спільний експертний висновок щодо проекту Закону України «Про судоустрій і статус суддів», підгот. Венеціан. Комісією й Дирекцією з тех. Співробітництва Генерал. Дирекції з прав людини та правових питань РС; ухвал. Венеціан. Комісією на 82 пленарному засіданні (Венеція, 12-13 бер. 2010 р.) [Електрон. Ресурс] // – Режим доступу : <http://www.judges.org.ua/about.htm>. – Заголовок з екрана. 9. Стрижак А. Теоретико-правові проблеми державного управління в органах судової влади в Україні. // Вісн. Акад. прав. Наук України. – 2003. – № 4 (35). – С. 177-186. 10. Укази Президента України № 796/2007 від 29.08.2007 р.; № 1126/2007 від 21.11.2007 р.; № 854/2008 від 25.09.2008 р.; № 574/2009 від 27.07.2009 р. [Електрон. Ресурс]. – Режим доступу: http://www.president.gov.ua/documents/1&like=begin&number=&search_strin. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>. – Заголовок з екрана.

ПРЕЗИДЕНТ УКРАИНЫ И СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ: НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ Потапенко В.І.

Автор анализирует проблемы взаимодействия судебной ветви власти и Президента Украины в аспекте обеспечения самостоятельности судебной власти. Выделено несколько форм взаимного влияния главы государства и суда; предложена оптимальная модель взаимодействия этих ветвей власти.

Ключевые слова: президент, судебная власть, взаимодействие ветвей власти, импичмент.

THE PRESIDENT OF UKRAINE AND JUDICIARY: SOME ASPECTS OF INTERACTION

Potapenko V.I.

The author has analysed the problems of co-operation of judiciary and the president of Ukraine in the aspect of providing institutional independence of courts. Specific forms of interaction of the head of the state and courts have been distinguished; an optimal model of interaction of these branches has been offered.

Key words: The President, the judicial power, interaction of branches of power, impeachment.

Надійшла до редакції 13.06.2010 р.